

KS. RYSZARD TOMCZAK

Eklezjogeneza i kształtowanie się władzy religijnej pierwotnego Kościoła w interpretacji przedsoborowych polskich teologów

Dawna, polska myśl teologiczna zresztą zgodna z powszechnym przekonaniem wiary wskazywała, że Kościół zrodził się z woli i ustanowienia Boskiego Wysłannika, Jezusa z Nazaretu. Rozbieżności teologów przedsoborowych, głównie europejskich, pojawiają się natomiast w kwestii genezy Kościoła oraz treści otrzymanej od Chrystusa władzy. Jedni autorzy widzą ustanowienie Kościoła w związku z Ostatnią wieczerzą, inni wiążą eklezjogenezę z Wniebowstąpieniem Jezusa Chrystusa, czy Zesłaniem Ducha Świętego.

Należy podkreślić, że współcześnie trwają także dyskusje, co do złożoności procesu powstania Kościoła oraz zakresu jego władzy religijnej. Warto więc przeanalizować przedsoborowe poglądy polskich teologów w kwestii eklezjogenezy oraz treści zwierzchniej władzy we wczesnochrześcijańskim Kościele.

1. Zesłanie Ducha Świętego a moment zaistnienia Kościoła

Polska, przedsoborowa myśl teologiczna dotycząca eklezjogenezy, nie obfituje w bogatość opracowań, jakie pojawiły się na ten temat w literaturze zachodniej. Niemniej na bazie posiadanej literatury, można dokonać ogólnej syntezy rozwiązania eklezjogenezy na naszym, rodzimym gruncie.

S. Bartynowski w „Apologetyce podręcznej”¹ zwraca uwagę na podstawowe akty Jezusa Chrystusa, które zadecydowały o powstaniu Kościoła. Zalicza do nich: wybranie uczniów jako swych szczególnych wysłanników, czyli apostołów, powierzenie im władzy nauczania z darem

---

¹ S. Bartynowski, *Apologetyka podręczna. Obrona wiary katolickiej z odpowiedziami na zarzuty*, wyd. II, Kraków 1916.

nieomyślności oraz ustanowienie św. Piotra głową widzialnego Kościoła. Jasno więc autor podkreśla, że na tych właśnie postanowieniach Chrystusa polega założenie Kościoła. Akty Chrystusa wystarczyły, by Kościół mógł funkcjonować. Było to już faktyczne powstanie Kościoła. Natomiast wewnętrzną, siłą ożywczą, Kościół otrzymał w dzień Zielonych Świąt²

W rozważaniach na temat historii Kościoła R. Archutowski podkreśla, że założycielem Kościoła jest Jezus Chrystus, Bóg-Człowiek, który urodził się w Betlejem i żył za panowania cesarza Augusta. Początek Kościoła widzi w mocy Zesłania Ducha Świętego, w którym apostołowie otrzymali pełnię darów Bożych do apostołowskiego posłannictwa³

Podobną myśl wyraża J. Szukalski. Według niego Zesłanie Ducha Świętego można nazwać „dniem narodzin Kościoła świętego” W tym dniu powstała w Jerozolimie pierwsza gmina chrześcijańska, gdyż w niej najpierw apostołowie rozpoczęli pracę apostołską po „odebraniu oświecenia i mocy z nieba”⁴

Podobne poglądy wyraża F. Sroka. Jego zdaniem w dniu Zesłania Ducha Świętego Kościół budzi się do życia, staje się aktywny poprzez działanie apostołów. Przed Zesłaniem Ducha Świętego Kościół był w stanie uspienia, choć istniały już składowe jego części, jak np. grupa apostołów, niektóre sakramenty oraz głoszona była nauka. „Jednak nikt jeszcze nie chrzczył, ani grzechów nie odpuszczał, ani Mszy św. nie odprawiał. Kościół był jakby we śnie” Dzień Zesłania Ducha Świętego stał się właściwym początkiem zaistnienia Kościoła Jezusa Chrystusa⁵

Według Z. Baranowskiego i J. Noryskiewicza Jezus założył Kościół, dokonując następujących aktów: zgromadził wokół siebie lud wierny, dał mu apostołów jako pasterzy, a św. Piotra ustanowił najwyższym pasterzem Kościoła, polecając mu: „Paś baranki moje, paś owce moje” Założonemu już Kościołowi zesłał swego Ducha Świętego w dzień Zielonych Świąt. Tak zrodziła się pierwsza gmina chrześcijańska⁶

A. Witkowiak wskazuje, że pierwszy Kościół powstał w dniu Zesłania Ducha Świętego w Jerozolimie (por. Dz 2, 1-13). W chwili Wniebowstąpienia Jezusa liczba Jego wyznawców wynosiła 120 osób. Pod wpływem kazania św. Piotra nawróciło się 3 tys. Żydów. Po uzdrowieniu chromego (Dz 3, 1-11) liczba wzrosła do 5 tys. Rolę kierowania Kościołem przejmują apostołowie,

² Tamże, s. 330-332.

³ R. Archutowski, *Historia Kościoła katolickiego w zarysie*, Warszawa-Lwów 1923, s. 8.

⁴ J. Szukalski, *O wierze*, Gniezno, 1933, s. 228.

⁵ F. Sroka, *Służba Boża*, Kraków 1938, s. 67-68.

⁶ Z. Baranowski, J. Noryskiewicz, *Życie religijne*, Poznań 1953, s. 24.

wykonując potrójną władzę. Pierwszoplanową rolę w Kościele pełni św. Piotr, wygłaszając pierwsze kazanie w dzień Zielonych Świąt (Dz 2, 1-13)⁷ Dzień Zesłania Ducha Świętego – zdaniem J. Umińskiego – jest publiczną inauguracją Kościoła: „Zesłanie Ducha Świętego i okoliczności temu towarzyszące, przyjmowane są powszechnie jako publiczna inauguracja Kościoła, pierwszy jego stanowczy występ na zewnątrz”⁸ Po Zesłaniu Ducha Świętego Kościół szybko się rozwija, wstępują do niego nowi ludzie, przyjmując słowa apostołów, które rodzą wiarę w Jezusa Zmartwychwstałego. Szczególną rolę w Kościele odgrywa Eucharystia, która pobudza wiernych do głoszenia Chrystusa i daje odwagę w wyznawaniu wiary.

W Kościele założonym przez Jezusa Chrystusa, wiodącą rolę odgrywa św. Piotr. Sprawuje on władzę prymatu otrzymaną od samego Jezusa. Wraz z Apostołami, św. Piotr, udaje się do różnych części świata, głosząc Ewangelię i zakładając kościoły. W ten sposób – jak podkreśla J. Umiński - wypełnia się nakaz misyjny, otrzymany od samego Jezusa. „Wszystkie społeczności czują się komórkami jednej ekkesia” Żywym członkiem Kościoła staje się ten, kto został ochrzczony - i poprzez włożenie rąk – otrzymuje Ducha Świętego i Jego charyzmaty⁹

W Zaleski podkreśla etapowość w sposobie założenia Kościoła przez Jezusa Chrystusa. Już w Starym Testamencie Bóg w różnych figurach i prorocत्वach, zapowiadał powstanie wspólnoty religijnej. „Był to jakby plan rzucony na karty dziejów. Podkreślany jest w nim duchowy charakter Kościoła, jego ścisła zależność od mającego nadejść Mesjasza oraz nastawienie eschatologiczne nowej społeczności religijnej”¹⁰ Publiczna działalność Jezusa wskazuje na realizację starotestamentalnych zapowiedzi powstania nowej społeczności religijnej. Do najważniejszych aktów ustanawiania Kościoła należą: głoszenie nowej nauki, powstanie grupy uczniów, ustanowienie władzy i nadanie Kościołowi konkretny cel i środki. Według W. Zaleskiego ważną rolę przypisywał Jezus przygotowywaniu uczniów, którzy mieli przejąć Jego dzieło. Swoim następcom Chrystus dał prerogatywy i uprawnienia, jakie sam posiadał: „Jako mnie posłał Ojciec i ja was posyłam” (J. 20, 21), a także utożsamiał się niemal ze swoimi uczniami: „Kto was słucha, mnie słucha; kto wami gardzi, mną gardzi” (Łk 10, 16).

Ostateczny kształt Kościoła nadany został przez Ducha Świętego. Zesłanie Ducha Świętego przeobraziło Apostołów, oświeciło ich rozum i dało moc nieomylnego głoszenia nauki Jezusa Chrystusa. Otrzymali oni odwagę i żar apostołski do pracy ewangelizacyjnej, aż do daniny krwi włącznie. Dla ułatwienia pracy apostołskiej otrzymali dar mówienia różnymi językami i moc

---

⁷ A. Witkowiak, *Propedeutyka teologii katolickiej*, Poznań 1960, s. 49-50.

⁸ J. Umiński, *Historia Kościoła*, Opole 1959, s. 33 n.

⁹ Tamże.

¹⁰ W. Zaleski, *Mistyczne Ciało Chrystusa. Traktat o Kościele*, Poznań 1962, s. 38.

czynienia cudów. Tak rozpoczęła się mocą Ducha Świętego, działalność Kościoła¹¹

M. Finke sytuuje eklezjogenezę w dniu Zesłania Ducha Świętego. Założenie Kościoła zapowiedział już Chrystus w rozmowie ze św. Piotrem (Ty jesteś opoką, a na tej opoce zbuduję Kościół mój – Mt 16, 18). Celem założenia Kościoła przez Chrystusa, jest Jego wola zbawienia wszystkich ludzi. Dzięki temu w Kościele jest On ciągle obecny, aż do skończenia świata. „Jak istnieje jeden tylko Chrystus, tak jeden tylko jest prawdziwy Kościół Chrystusowy”¹²

Przedsoborowa, rodzima myśl teologiczna dotycząca eklezjogenezy, idzie w dwóch kierunkach. Jedni autorzy (np. S. Bartynowski, Z. Baranowski, J. Noryśkiewicz, W. Zaleski) zwracają uwagę na najważniejsze etapy powstawania Kościoła (zgromadzenie uczniów i nadanie im władzy nauczania, ustanowienie św. Piotra głową Kościoła). Inni (np. R. Archutowski, F. Sroka, A. Witkowiak, J. Umiński, M. Finke) podkreślają Zesłanie Ducha Świętego na Apostołów, jako uroczystą inaugurację Kościoła.

Te dwa rozwiązania kwestii eklezjogenezy nie są rozłączne, ale wzajemnie się implikują i uzupełniają. Chociaż pierwsza grupa autorów podkreśla etapowość powstawania Kościoła, jednak pełne jego ukształtowanie, wiąże z dniem Zesłania Ducha Świętego. Druga część przedsoborowych teologów kładzie główny nacisk na dzień Zesłania Ducha Świętego, który inauguruje Kościół. Taka droga interpretacji teologów, nie pomniejsza jednak etapowego działania Chrystusa, by celowo kształtować zakładany przez Siebie Kościół.

2. Istota władzy zwierzchniej we wczesnochrześcijańskim Kościele

Od samego początku istnienia Kościoła, apostołowie otrzymali od Chrystusa zwierzchnią władzę. Listy i Dzieje Apostolskie podkreślają, że apostołowie byli świadomi tej władzy i z niej korzystali (zob. 1 Kor 12, 28 n; Dz 1, 17. 20. 23). Następnie władzę tę przekazywali swoim następcom (Dz 14, 23).

Problematykę władzy w Kościele podejmowali także przedsoborowi polscy teologowie. S. Bartynowski zwraca uwagę na to, że nie wszyscy uczniowie Jezusa (72 uczniów) otrzymali jednakową władzę. Spośród uczniów, którzy szli za Jezusem i byli świadkami Jego nauki i cudów, wybrał dwunastu apostołów, którym powierzył potrójną władzę: nauczycielską, pasterską i kapłańską. „Z władzą nauczania udzielił Chrystus Apostołom

¹¹ Tamże, s. 32-34.

¹² M. Finke, A. Witkowiak, Wykład nauki Chrystusowej, Poznań 1965, s. 336.

zarazem daru nieomyślności”, a św. Piotra uczynił głową widzialną całego Kościoła¹³ Apostołowie w wykonywaniu tej władzy pozostawali w ścisłej łączności ze św. Piotrem, jako zwierzchnikami całego kolegium apostoelskiego. Powierzona apostołom władza w Kościele, zgodnie z zamierzeniem Chrystusa, miała trwać nieprzerwanie, aż do końca czasów. Wiecznotrwały cel Kościoła i nowe zadania, co dobitnie podkreśla autor, domagał się powoływania następców apostołów, którzy posiadali prerogatywy apostołów, w tym także potrójnej władzy w Kościele. Akt wybrania apostołów przez Chrystusa, powierzenie im potrójnej władzy z darem nieomyślności włącznie, ustanowienie św. Piotra głową widzialną Kościoła, wskazuje na celowe zorganizowanie tej wspólnoty, aż do skończenia świata¹⁴

R. Archutowski w „Historii Kościoła katolickiego” wprowadzie nie poświęca specjalnego traktatu o władzy kościelnej, jednak przy opisie działalności apostołów, zwraca uwagę na rolę, jaką odegrał św. Piotr w Kościele. Autor podkreśla, że Chrystus na Piotrze, jako na skale, zbudował swój Kościół. Św. Piotr wyróżniał się z grona apostołów. Zawsze towarzyszył Jezusowi i słuchał jego nauki, wyznał wiarę w Bóstwo Chrystusa, wreszcie Chrystus ukazał mu się po swoim zmartwychwstaniu, powierzając jemu władzę nad całym Kościołem, mówiąc: „Paś baranki moje, (...) paś owce moje” (J 21, 15.17).

Życie pierwotnego Kościoła potwierdza, że Piotr od samego początku istotnie wykonał władzę zwierzchnią: „zarządził wybór św. Macieja, pierwszy przemawiał w dzień Zesłania Ducha Świętego, on decydował o przyjmowanie pogan do Kościoła, on przewodniczył na soborze apostołów w Jerozolimie, on przyjął Pawła do grona apostoelskiego, on zwiedzał kościoły i w wielu zaprowadził porządek”¹⁵

T. Kowalewski podkreśla, że skoro Chrystus założył Kościół, staje się przez to jego niewidzialną głową. Kościół jest społecznością widzialną, składa się z osób, stąd musi mieć głowę widzialną, by nim rządziła. Głową widzialną Kościoła - zgodnie z wolą Jezusa - jest papież. Autor omawiając organizację Kościoła, wskazuje, że papież jest następcą św. Piotra, dlatego posiada najwyższą władzę w Kościele. Biskupi jako następcy apostołów, pod zwierzchnictwem papieża, rządzą częstkami Kościoła powszechnego (diecezje), a kapłani, pod nadzorem biskupów, rządzą częstkami diecezji (parafie)¹⁶

M. Sieniatycki zwraca uwagę na fakt, że Chrystus nadał Kościołowi najwyższą władzę. Obejmuje ona przede wszystkim władzę prawodawczą. By kierować daną społecznością, władza rządząca wydaje prawa i obowiązki

---

¹³ S. Bartynowski, Apologetyka podręczna, s. 333-351.

¹⁴ Tamże, s. 351-355.

¹⁵ R. Archutowski, Historia, s. 8-9.

¹⁶ T. Kowalewski, Nauka wiary i moralności katolickiej, Płock 1929, s. 46.

członków. W uzasadnieniu posiadania tej władzy przez apostołów, M. Sieniatycki odwołuje się do słów Chrystusa: „Zaprawdę powiadam wam, cokolwiek zwiążecie na ziemi, będzie związane w niebie, a co rozwiążecie na ziemi, będzie rozwiązane w niebie” (Mt 1, 18) Natomiast w słowach skierowanych do św. Piotra: „Paś baranki moje, (...) paś owce moje” (J 21, 15) dostrzega autor władzę prawodawczą, jaką otrzymał św. Piotr i jego następcy¹⁷ Wyrażenie „Paść ludzi” – zdaniem M. Sieniatyckiego – to kierować, rządzić nimi. Wykonywanie tej władzy zakłada wcześniejsze nadanie praw rządzenia. Kościół świadomy posiadania tej władzy, wykonuje w historii swoją misję¹⁸

Temat hierarchii w Kościele podejmuje także F. Sroka. Autor podkreśla, że Apostołowie, idąc za poleceniem Jezusa, głosili Ewangelię całemu światu. Wśród nich pierwszorzędną rolę odgrywał, wybrany przez Jezusa, św. Piotr. Misję posłania apostołowie realizowali poprzez chrzest, nauczanie i wybieranie sobie współpracowników z grona osób nawróconych, głównie w miejscowościach, w których głosili Ewangelię. W miarę potrzeb ewangelizacyjnych powołani przez apostołów biskupi, mianują swoich współpracowników – kapłanów. F. Sroka podkreśla, że w Kościele wczesnochrześcijańskim występuje zróżnicowany stopień hierarchii (papież, biskup, kapłan)¹⁹

Według autorów „Życia religijnego” św. Piotr po Wniebowstąpieniu Jezusa sprawował rządy w Kościele jako namiestnik Chrystusowy. Był biskupem w Rzymie. Następcą św. Piotra jest biskup rzymski – papież. Następcami apostołów są biskupi, a ich pomocnikami – kapłani²⁰

Wczesnochrześcijańska gmina jerozolimska – jak pisze A. Witkowiak - była dobrze zorganizowana. Autor opisuje podstawowe szczeble hierarchii w pierwotnym Kościele. Na czele tej hierarchii stoją apostołowie ze św. Piotrem na czele. Św. Piotr posiada najwyższą władzę w Kościele. Gminami kościelnymi zarządzali biskupi, następcy apostołów. Od III w. biskupi w miastach stołecznych otrzymują tytuł metropolitów, a w miastach apostołskich od V wieku (Jerozolima, Antiochia, Efez, Aleksandria, Rzym) nazywano ich patriarchami.

Niższy szczebel hierarchii tworzyli kapłani i diakoni. Początkowo kapłani pełnią funkcję pomocników biskupów; z biegiem czasu stają się zarządcami wspólnot parafialnych. Diakoni asystowali biskupom i kapłanom w czasie Mszy św. i przy udzielaniu sakramentów, pełnili opiekę nad

---

¹⁷ M. Sieniatycki, *Etyka Katolicka*, Kraków 1931, s. 166-167.

¹⁸ Tamże, s. 168.

¹⁹ F. Sroka, *Służba Boża*, s. 74-75.

²⁰ Z. Baranowski, J. Noryśkiewicz, *Życie religijne*, s. 25.

biednymi, chorymi, więźniami, spisywali męczenników, nauczali katechumenów i zarządzali dobrami kościelnymi. Autor wspomina także o diakonisach, które asystowały przy chrzcie św. niewiast, zносиły Komunię św. chorym i więźniom podczas prześladowań. Funkcje pomocnicze wobec kapłanów i diakonów pełnili także subdiakoni, akolici, lektorzy, egzorcyci i ostiariusze²¹

W Zaleski, autor znanego i cenionego dzieła o Kościele²², które tchnie już duchem soborowym, określa Kościół jako organizację zewnętrzną i hierarchiczną. Wśród przywilejów, jakie otrzymali apostołowie było ich osobiste powołanie przez Chrystusa. „Mieli szczęście – pisze W Zaleski – z Jego ust usłyszeć to, co potem sami mieli głosić, że razem z Nim spędzili pod jednym dachem wiele dni i nocy²³” Każdy z apostołów otrzymał także dar nieomyślności w nauczaniu i charyzmaty, potrzebne w pracy apostołskiej. Wśród apostołów, św. Piotr był pierwszym „prymasem Kościoła”

Autor wykazuje, w jaki sposób Jezus przygotowywał św. Piotra do funkcji prymatu (Chrystus wyróżnia św. Piotra, apostołowie sami wyróżniają św. Piotra). Następnie omawia teksty, w których Chrystus daje Piotrowi obietnicę prymatu i powierza mu najwyższą władzę w Kościele. Wreszcie Zaleski omawia tradycję Kościoła, w którym św. Piotr wykonuje władzę prymatu²⁴ Biskupi, wyznaczeni przez apostołów, otrzymali całkowitą władzę nad powierzonymi sobie Kościołami (władza nauczania, święcenia, wyznaczania swoich następców oraz obowiązek karcenia).

Za czasów apostołskich, poza urzędem biskupów, istniał odrębny urząd prezbiterów. Mianowani przez apostołów i ich następców prezbiterzy, mieli władzę rządzenia, nauczania i udzielania sakramentów świętych. A więc sprawują oni funkcję przynależną hierarchom Kościoła. Autor podkreśla, że w czasach apostołskich istnieją diakoni, którzy zostali ustanowieni przez apostołów do pomocy przy rozdzielaniu jałmużny wdowom i ubogim. Z biegiem czasu rozdawnictwo jałmużny przekształciło się w nauczanie, udzielanie chrztu i udzielanie Eucharystii²⁵

Z powyższych rozważań wynika jasno, że we wczesnochrześcijańskim Kościele istnieje już ukształtowana władza zwierzchnia. Władzę tę pełnią wybrani przez Jezusa Chrystusa apostołowie. Wszyscy polscy teologowie przedsoborowi podkreślają, że od momentu ukształtowania się Kościoła (Zesłanie Ducha Świętego), apostołowie kierują wspólnotą wiary, a rolę zwierzchnią prymat, wykonuje św. Piotr. Autorzy ci podkreślają, że rozszerzanie się chrześcijaństwa, a z tym związane nowe zadania misyjne,

---

²¹ A. Witkowiak, *Propedeutyka*, 50-55.

²² *Mistyczne Ciało Chrystusa*.

²³ Tamże, s. 58.

²⁴ Tamże, s. 61-69.

²⁵ Tamże, s. 72-75.

zmusza apostołów do powoływania presbiterów do współpracy ewangelizacyjnej oraz diakonów do funkcji pomocniczych, jak np. do opieki nad biednymi, chorymi, czy zarządzanie dobrami kościelnymi.

Z rozważań polskich teologów można wnosić, że w gminie jerozolimskiej łatwo dostrzec trójstopniową, regularną hierarchię (apostołowie ze św. Piotrem na czele, presbiterzy, czyli starsi oraz diakoni). Apostołowie oraz ich następcy posiadali potrójną władzę nad powierzonymi sobie Kościołami (nauczanie, uświęcanie, kierowanie).